

IV. MURAT VE IV. MEHMET HÂNENDELERİ ARASINDA DİYARBAKIRLI BİR ALEVİ-BEKTAŞI ÂŞİK: ÂHÛ BABA (KARAOĞLU)

Bülent AKIN*

Özet

Bu makalede, XVII. yüzyılda yaşamış, Diyarbakır'ın önde gelen Alevi-Bektaşî âşıklarından ve kültürel simalarından olan Âhû Baba'nın hayatı, sanatı ve şiirlerine yer verilmiştir. Âhû Baba'nın hayatı ve şiirleri hakkındaki bilgiler, çeşitli yazılı eserler, cönkler ve mecmualardan derlenmiştir.

Bir Alevi-Bektaşî dervişi ve âşığı olarak Âhû Baba, şiirlerinde Alevi-Bektaşî geleneğinin kültürel ve tasavvufî özelliklerini başarılı bir biçimde yansıtmıştır. Söz konusu âşık, IV. Murat ve IV. Mehmet Dönemlerinde saray hanendeleri arasında yer almış bugüne kadar tespit edilen Diyarbakırlı tek Alevi-Bektaşî halk şairi olma özelliğini de taşımaktadır. Ayrıca Bektaşî tarikatına bağlı olan Âhû Baba, âşık tarzı şiir geleneğinin kendine has özelliklerini yansıtan şiirlerinin yanı sıra dinî-tasavvufî halk edebiyatı (Tekke edebiyatı) alanında yazmış olduğu şiirleriyle de sesini geniş halk kitlelerine duyurmayı başarmıştır.

Öte yandan bazı kaynaklarda, Diyarbakırlı Bektaşî ve Yeniçeri şairi olarak tanıtılmıştır. Âhû Baba'nın, değişik cönklerde ve yazma eserlerde tesadüf ettiğimiz Osmanlı Devleti'nin başka bir devletle arasında geçen bir savaşı konu edinen bir destanı, bu görüşü doğrular niteliktedir. Yaşadığı dönemde Diyarbakır'ın önde gelen musiki icracıları arasında yer alan Âhû Baba, çevresindeki birçok kişiye bu konuda musiki üstatlığı yapmış, hem yaşadığı yörede hem de sarayda saygın bir mevkiye sahip olmuştur. Âhû Baba, gerek doğduğu ve yaşadığı yer olan Diyarbakır ve çevresinde olsun gerekse Anadolu'nun diğer Alevi-Bektaşî yerleşim yerlerinde olsun halk tarafından sevilmiş ve bazı nefesleri âşıklar ve zakirler tarafından ayin-i cemlerde günümüze kadar icra edilegelmiştir. Diyarbakır ve yöresinde geçmişten günümüze yaşatılagelen Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünün temsilcilerinden birisi olarak önemli bir yerde duran Âhû Baba, sanatı ve şiirleriyle Alevi-Bektaşî inancının geçmiş yıllarda yöredeki durumu ile ilgili bir nebze de olsa bizleri aydınlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Âhû Baba, Âhû, Alevi, Bektaşî, Âşıklık Geleneği, Diyarbakır Âşıkları.

AN ALEVİ-BEKTASHI MINSTREL FROM DIYARBAKIR AMONG THE SONGSTERS OF IV. MURAT AND IV. MEHMET: AHU BABA (KARAOĞLU)

Abstract

This article includes works of art, life and poems of Âhû Baba, who was one of the most significant Alevi-Bektashi minstrels and cultural figures of Diyarbakır in XVII. century. The

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi , bulentakinedb@hotmail.com

information about Âhû Baba's life and his poems were gathered from manuscripts and poetry collections.

As an Alevi-Bektashi sufi and a minstrel, Âhû Baba successfully reflected cultural and sufistic characteristics of Alevi-Bektashi tradition with his poems. Moreover, Âhû Baba was a unique person as an Alevi-Bektashi minstrel from Diyarbakır who fell within among the songsters of IV. Murat and IV. Mehmet. Also Âhû Baba from the Bektashi order is well known by his poems in minstrel literature as well as religious-sufistic form in folk literature.

Furthermore, in some resources Âhû Baba was introduced as Bektashi and Janissary minstrel of Diyarbakır. One of the Âhû Baba's epic poetry, related to a war taken place between Ottoman and another state, confirms this claim which we have also encountered in another manuscript. Âhû Baba had a part among prominent performers of music in the period that he lived, obtaining a respectable position both in his region and palace as he was one of the leading music experts for the people around him. Âhû Baba was immensely popular among people both in his birthplace, Diyarbakır, and in other Alevi-Bektashi regions of Anatolia. For this reason, his folk poems (nefes) were performed by minstrels and zâkir in Cem Ceremony (Ayin-i Cem) even today. Âhû Baba occupies an important position in Diyarbakır and its neighbourhood as a representative of Bektashi and Janissary belief and his poems and arts enlightened the situation of Janissary-Bektashi belief in the past years.

Keywords: Âhû Baba, Âhû, Alevi, Bektashi, Minstrelsy Tradition, Minstrels of Diyarbakır.

Giriş

Alevi Bektaşî inancı açısından özellikli bir yöre olmasına rağmen Diyarbakır ilinin bu yönü, son yıllarda yapılan az sayıdaki din sosyolojisi ve ilahiyat formasyonlu çalışmalar dışında bilimsel araştırmalara maalesef konu edilmemiştir.¹ Sayılarının azlığına rağmen söz konusu bu çalışmalar, yöre Alevilerinin kültür ve edebiyatları ile ilgili akademik araştırmaların yapılması için ön ayak olmuştur. Diyarbakır ve çevresindeki köylerde yerleşik bulunan Türkmen Alevilerinin kültür ve edebiyatlarının zengin ve kendine özgü bir yapı arz ettiği görülmektedir. Bu yapı içerisinde bilhassa âşıklık geleneği önemli bir yerde durmaktadır. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yaşayan Alevi-Bektaşî inancına mensup topluluklarda olduğu gibi Diyarbakır Alevileri arasında da sazın ve âşıklığın inanç ve kültür bağlamında önemli bir yeri olduğu göze çarpmaktadır (Akin, 2010a: 8-11). Bu anlamda yörede yerleşik bulunan Alevilerin kültür ve edebiyatları ile ilgili araştırmaların başlangıç noktasının yöredeki Alevi-Bektaşî inancına mensup âşıklar hakkındaki derleme ve tespitleri kapsayacak çalışmalardan oluşmasının ileride yapılacak araştırmalar için temel ve yol gösterici bir nitelik taşıyacağı düşüncesindeyiz.

Diyarbakır'da yetişmiş Alevi-Bektaşî inancına mensup âşıklarla ilgili "Âşık Mah Turna'nın Hayatı Sanatı ve Edebi Kişiliği"² adlı yüksek lisans teziyle başladığımız ve her geçen gün genişleyerek devam eden çalışmalarımız³ içerisinde bu makalenin konusu olan Âhû Baba, IV. Murat ve IV. Mehmet'in hanendeleri arasında yer alması,

Yeniçeri olması ve Diyarbakır'ın merkezinde yaşamış olması bakımından özel bir yerde durmaktadır.

Âhû Baba ve Hayatı Hakkında Tespitler

Âhû Baba ile ilgili çeşitli kaynaklarda birtakım bilgiler bulunsa da bunlar oldukça yetersiz görünmektedir. Bugüne kadar yaptığımız araştırmalarda, bu âşık hakkındaki en detaylı bilgiyi Ali Emîrî'nin naklettiğini gördük. Ali Emîrî, Tezkire-î Şuarâ-i Amid adlı eserinde, Âhû Baba'dan diğer kaynaklara kıyasla çok daha uzunca söz ederek bu önemli âşık hakkında önemli bir takım bilgileri aktarmıştır.

Âhû, XVII. yüzyıl âşıklarındandır. Asıl adı Ali'dir. Aynı zamanda yaşadığı devirde şöhret kazanmış musikişinaslardandır. Diyarbakır'da doğmuştur (Ergun, 1955: 31). Diyarbakır'ın önde gelen ses sanatçısı üstatlarından olan Âhû, aynı zamanda "Karaoğlu" ismiyle ün yapmıştır. Sesi gayet güzel olduğundan genç yaşta musiki ve ses sanatı ilmiyle ilgili bilgiler edinmiş ve icralarda bulunmaya başlamıştır. Ali Emîrî ondan söz ederken "*İmdâd-i isti'dâd ve icâb-ı kabiliyet-i maderzâd ile gülşeni edvârın bir bülbül nağme tirâzı oldu. Âhû çeşminin seydi âşıkân zaman-ı gûzerân olunca 'Baba Âhû' şöhretini iktisap eyledi. Etraf u hevâlıden gelip kendisinden ta'lîm-i makamat eylemeğe başladılar.*" Bugünkü Türkçe ile: Anneden olma yeteneği ve kendi çalışmaları sayesinde kısa zamanda yaşadığı devrin bahçesinin hoş sedalı bir bülbülü oldu. Zamanının âşıkları onun Âhû gözlerinin avı olunca "Âhû Baba" mahlasını aldı. Çevresindeki insanlar gelip ondan ders almaya başladılar (Emîrî, 1910: 113).

Âhû, dervişliğe ve Bektaşılığe meyleden yeniçeri âşıklarındandır. Değişik cönk ve mecmualarda çeşitli şiirlerine rastlanmaktadır⁴ (Kocatürk, 1955: 326). Birtakım destan, koşma ve nefesler vücuda getiren bu saz şairinin âşık tarzında besteler de meydana getirdiğine muhakkak nazarıyla bakılabilir (Ergun, 1955: 31). Musikinin ilmi ve amelinde de başarılar göstermiş, şöhret kazanmış ve birçok kimselere musiki üstatlığı yapmıştır. IV. Murat devrinden IV. Mehmet devrine kadar yetişen musikişinaslar arasında mümtaz bir mevkiye sahiptir. Onun bizzat yazdığı ve bestelediği ilahiler ve nefesler vardır (Beysanoğlu, 1996: 131).

IV. Murat Döneminden IV. Mehmet Devrine kadar musiki ilminde zamanının en iyisi olarak tanınmıştır. Bilhassa saz çalmakta nadir kişilerden olduğu gibi gayet usta bir daire-zen (daire, def çalan) ve usûl-bend yani ritim düzenleyicisiydi. Devrinin önemli tarikatlarının yüceliği hakkındaki deyişleri latif makamlar ve namelerle besteleyerek tekke ve zaviyelerle çeşitli zikir ve muhabbet toplantılarında def çalmakta (güm güm öttürmekte) ve aşk sahrasının susuzlarını safalı dalgınlık suyuyla doyurmaktaydı. IV. Murat Döneminde ona saray yolu açıldı. Şöhretinden dolayı ona Sultan'ın huzurunda musiki icra ettirdiler. IV. Murat onun üstatlığını takdir ederek onu saraydaki musiki üstatlarının arasına almakla şereflendirdi (Emîrî,

1910: 113). Öte yandan araştırmalarımız sırasında görüştüğümüz Diyarbakır'daki araştırmacılar ve musiki üstatlarının anlattıklarına göre, IV. Murat, Bağdat seferinden dönüşünde Diyarbakır'da kalır ve Şeyh Aziz Mahmut Urmevi Hazretlerinin Dicle Nehri'nin kenarında yaptırdığı Kavs (Çarbağ) köşkünde⁵ Sultan'a yemek ziyafeti verir ve akşam da musiki icra edilir. Âhû Baba, kendisi gibi Diyarbakırlı olan Hacı Eftal Efendi ile beraber IV. Murat'ın huzurunda birçok eser icra ederler. Celal Güzelses'in okuduğu “*Yaş Destan*” da ilk defa burada Hacı Eftal Efendi tarafından okunmuştur.

Meşhur tarihçi Hammer, “Câme-i Mahâsin-i Zürefâ-yı Ehli Zevk Vel'irfân fi Terâcim-i Şuarâ-yı Devlet-i Âl-i Osman”⁶ adıyla Osmanlı şairlerine tertip ettiği tezkirede Âhû Baba'yı anarak Sultan IV. Mehmet'in hanendelerinden (ses sanatçılarından) olduğunu belirtmiştir. Ondan “Sâhib-i Mecmûa'yı Şarkıyyât ve Şeyh ü Şuarâ” (şarkıyyat mecmuasının sahibi ve şairlerin şeyhi) diye bahsetmiştir. Ali Emîrî, bu şarkıyyat mecmuasının sahibinin kim olduğunu tespit edemedikleri gibi ne o mecmuaya ne de Âhû'nun başka şiirlerine ulaşabildiklerini ifade etmiştir. Öte yandan Emîrî, Hammer'in Âhû'ya ait sekiz beyitten oluşan bir manzumeyi Almancaya çevirerek tezkiresine eklediğini fakat bunu Türkçeye çevirdiklerinde aslının aynı olmadığından kendisinin Tezkire-i Şuarâ-yı Amid'de yer vermediğini aktarmıştır (Emîrî, 1910: 113-114).

Hammer, “âhû” sözcüğünün geyik⁷ manasına geldiğine işaret etmesine rağmen Âhû Baba'nın mahlasını nereden aldığı hususunda detaylı bir bilgi vermemiştir. Ali Emîrî, Debbağların (Dericilerin) Piri Ahi Evren Velî hazretleri olduğu için bu zata mensup olmak üzere, Diyarbakır'da Debbağlar esnafı kethüdasına (muhtarına) Âhû Baba denildiğini ve bundan dolayı bu âşîğın debbağların kethüdası yahut onun oğlu olma ihtimalinin de olduğunu belirtmiştir (Emîrî, 1910: 114). Fakat bu ihtimal biraz uzak görünmektedir. Bu konuda daha kesin çizgilerle yorum yapabilmek için bugün elimizdeki bilgilerden daha detaylı malumat sahibi olmamız gerekmektedir.

Âhû Baba'nın Sanatı

Âhû Baba'nın değişik cönklerde yer alan az sayıdaki şiirlerindeki ustalığından ve Ali Emîrî'nin aktardığı bilgilerden döneminin önemli sanatkârlarından olduğunu anlıyoruz. Tasavvufi yaşantısının etkisi şiirlerinde hem konu olarak hem de söyleyiş özellikleri bakımından kendini açıkça göstermiştir. Akıcı bir dile sahip olan âşîğın Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere geniş yer verdiğini görürüz.

Alevi-Bektaşî inancının temel hususları ve tasavvuf, onun şiirlerinin başlıca konularını oluşturmuştur. Nitekim âşîğın elimizde mevcut olan şiirlerinden dahi iyi bir Alevi-Bektaşî tekke ve tasavvuf birikimine sahip olduğunu anlamak mümkündür. Alevi-Bektaşî şairleri arasında yaygın olan devriye türünün güzel örneklerinden birine Âhû Baba'da rastlarız.

Nâr ü bad ü ab ü hâkten halk oldum⁸
 Kendimi ben ana rahminde buldum
 Müddet tamam oldu dünyaya geldim
 Bu ar o gayreti cihandan aldım

Bildiğim unuttum eylerim feryat
 Dert budur dil dönmez isterim imdat
 Tekrar ile talim etti bir üstat
 Dersimi mekteb-i irfandan aldım

Yukarıda bir kıtasını verdiğimiz devriyesine insanın dört ana sırdan (toprak, su, hava ve ateş) yaratıldığını dile getirerek başlar. Devriye inancına göre insan, en üstün varlık olan Allah'tan bir parçadır ve ondan koparak belli aşama ve süreçler geçirmiş ve son şeklini almıştır. Yine evren de dört ana sırdan kuruludur. İnsan ve evren arasında yapısal özdeşlik vardır. İnsanın belli sır bazı bilgileri sezgi ve derin bir içe kapanış (kendine yöneliş) yoluyla elde ettiğine inanılır. Devriyede irak yakın olur, sınırlar ortadan kalkar ve kişi hemen oluş (yaratılış) anına gider (Eyüboğlu, 1991: 224).

Bazı kaynaklar ondan söz ederken Yeniçeriliğin kaldırılmasından evvel Türk-Rus savaşlarından birinde bulunmuş ordu şairlerinden olduğunu ifade ederler.⁹ Âhû Baba'nın günümüze kadar gelen "önünce" redifli destanını da katıldığı bu savaş için söylediği ihtimali çok yüksek olmakla beraber bu destanı hangi savaş için söylediği hususunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Âşık tarzı destan türüne güzel bir örnek teşkil eden bu şiirine değişik birkaç cönkte rastlamak mümkündür.

Padişahım âlem yetti gazâya
 Evliyalar itti ikrar önünce
 Sadrazam kuşandı gayret kılıcın
 Bir şecâat itti izhâr önünce

... ..

Erenler evliyalar didi beli
 Kılıç kabzasına sundular eli
 Tanrının aslanı Hazreti Ali
 Yürüdü Hayder-i Kerrâr önünce

Altı bin altı yüz Urum erleri
 Altmış bin de Horasan'ın beyleri
 Hacı Bektaş Velî'nin neferleri
 Yürüttü bir cansız divar önünce

Âhû, "ne güzel uymuş" redifli şiirinde tasavvufun ve tarikat yaşamının özünde var olan; yaratılan her şeyin yerli yerince olduğu, âlemde kötü ya da noksan olmadığı anlayışını çok iyi bir biçimde yansıtmayı başarmıştır.

Rıdvân'a cennet kapısını açmak
İdris'e güzel hülleler biçmek
Mümkire tamu mümine uçmak
Firdevs-i âla ne güzel uymuş

Öte yandan Ahû Baba'nın şiirlerinde beşeri konulara yer vermediğini görürüz. Nitekim bir şiirinde bunu kendisi de şöyle dile getirir:

Mahlasım Ahû'dur ismim Ali'dir
Sanma derûnumda dünya malıdır
Şükür kalbim iman ile doludur
Kendi noksânımı bilelden beri

“Eski yeni bütün Türk lehçe ve ağızlarında ‘turna/durna’ kelimesi ile adlandırılan kuş, leylek büyüklüğünde, uzun bacaklı, zarif boyunlu, parlak, duru güzel gözlü göçmen bir su kuşudur. Turnanın başının arka tarafında geriye doğru sarkan bir zülfü vardır. Tepesi, kanatlarının ucu, boynunun bir bölümü kara renktedir. Kanatlarında göz alıcı, mavi, kırmızı ve yeşil tüyler vardır. 10-15 yıl müddetle yaşarlar. Nadir Yılmaz'ın söylediğine göre eşi ölen turna, 7 yıl eşini bekler ve kolay kolay çiftleşmez. Turnalar, sevgide bağlılık, dostlukta sebat ve sadakat manasında tarif edebileceğimiz vefanın en güzel örneklerini teşkil ederler. İmam Demîrî'nin Hâyatü'l Hayvân'ında verilen dikkate değer bilgiye göre turnalar, yaşlanan ana ve babalarının geçimlerini temin ederler (Elçin, 1997: 63). Alevi-Bektaşiler de ezelden ebede giden yolda, yokluktan varlığın sırrına ermiş olan turnayı, eski Türk inanışının tesiri ile kendi prensipleri içinde değerlendirmişlerdir. Bektaşilere göre turnalar, ilahi aşkla yola giden iman-ikrar sahibi canları, turna katarı da 'Ayn-ı Cem'i temsil etmektedir. Turna, lâdini halk edebiyatımızda görüldüğü gibi Alevi ve Bektaşi şiirlerinde de bir haber motiftir. Sesini Hz. Ali'den almıştır. Sevgiyi bülbülden, aşkı gülden, hikmeti arıdan alan erenler, şevke turna ile ulaşmışlardır” (Elçin, 1997: 72-73). Alevi-Bektaşi edebiyatında bu denli önemli ve yaygın bir motif olarak karşımıza çıkan “turna”ya Ahû Baba'nın da bir şiirinde yer verdiğini görürüz.

Âhû Dede'm eder turnamdır Âhû
Dünyanın evVelî ahiri bir hû
Vird edinmiş turnam dilinde yâ hû
Nazlı nazlı söyler Horasan deyu (Özmen, 1998: 63).

Tespit Edilen Şiirleri¹⁰

Devriye

İkrar verdim dönmem elest bezminde
Verdiğim ikrarı imandan aldım
Başka seyran gördüm çeşm-i zarımda
Bu muhabbeti ol seyrandan aldım

Bir kâtre meniden halk olup geldim¹¹
 Kendimi ben ana rahminde buldum
 Müddet tamam oldu dünyaya geldim
 Bu ar o gayreti cihandan aldım

Bildiğim unuttum eylerim feryat
 Dert budur dil dönmez isterim imdat
 Tekrar ile talim etti bir üstat
 Dersimi mekteb-i irfandan aldım

Bu gönlüm gafletten açıla düştü
 İkilik birliğe geldi yetiştü
 Hazine-i Hakk'a elim erişti
 Lal ü gevher kân-ı mercandan aldım

Nefes sunup akla verdim pendimi
 Uyandım gafletten çözdüm bendimi
 Ol hal ile teslim ettim kendimi
 Sonra kendi kendim ben andan aldım¹²

Bu bir gizli sırdır herkes duyamaz
 Ehl-i aşkın katarına uyamaz
 Değme gevher-füruş baha koyamaz
 Bu dürr-i yektayı ummandan aldım

Muhabbet görünmez bilmem nerededir
 Gerçeklere ayan bize perdedir
 Esrar-ı muhabbet gizli yerdedir
 Hakikati Şah-ı Merdan'dan aldım

Gör ki bu âlemde aşka telaşım¹³
 Çeşm-i pür hunumdan akıttım yaşım
 Pirlere hediye eyledim başım
 Ol yeşil yaprağı Selman'dan aldım

Âlem baştanbaşa bir seyrangâhtır
 Gir gönül şehrine gör ne dergâhtır
 Bu bir gizli sırdır kudretullahtır
 Yazılı defteri rahmandan aldım

Hakikat sözüne hiyle katmazam
 Herkese bu sırrı beyan etmezem
 Bilinmeyen yerde anı satmazam
 Ben bu nasihati bir candan aldım

Çalış bu girdabın çık karasına
 Derman da gizlidir dert arasına
 Merhemin sarıver aşk yarasına
 Bu ilm-i hikmeti Lokman'dan aldım

Gerçi hata ile isyanım çoktur
 Kalbimde benliğin eseri yoktur
 İncil Zebur Tevrat dört kitap haktır
 Ledünni ayet-i Kur'an'dan aldım

Şerait sancağı geldi dikildi
 Marifet yolunda terler döküldü
 Hayır himmet oldu gülbank çekildi
 Tarikata rahını erkândan aldım

Hakikat yolunda bak savaşımı
 Akıttım gözümden kanlı yaşımı
 Pirlere meydanına koydum başımı
 İcazet verildi meydandan aldım

Musa'ya tecelli göründü Tur'da
 Mest olup aklını yitirdi nurda
 Enel hak sırrına erdi Mansur'da
 Hakikat kemendin gerdandan aldım

Eğnime giymişim köhne abayı
 Anınçün severiz Âl-i abâ'yı
 Kimden aldım dersin bu vesâyâyı
 İsmail'e inen kurbandan aldım¹⁴

Gel düşünme akla sığmaz bu ilim
 Dergâh-ı Huda'ya uğradı yolum
 Kudret haznesinin miftahı dilim
 Bilmeyenler sanır dükkândan aldım

Müminin elinde budur beratı
 Mümin olan bulur bunda necatı
 Miraçtan indirdi savm ü selatı
 Hak budur Hazreti Sultan'dan aldım

Âhû der utandım kendi sözümden
 Mest olup türaba düştüm özümden
 Kanlı yaşlar döker oldum gözümden
 Macerayı çeşm-i giryandan aldım

Destan

Padişahım âlem yetti gazâya
 Evliyalar itti ikrar önünce
 Sadrazam kuşandı gayret kılıcın
 Bir şecâat itti izhâr önünce

Çün gazâya ferman itti Zıll-ullah
 Cümle hazır oldu fi-sebîl-illah
 Âlemler çağrışır Nasrun-min-Allah
 Habibin sancağı ensâr önünce

Erenleri bile didi görenler
 Ricâl-i gaibden haber verenler
 Bunca evliyalar bunca erenler
 Yürüdü Ahmed-i Muhtâr önünce

Erenler evliyalar didi beli
 Kılıç kabzasına sundular eli
 Tanrının aslanı Hazreti Ali
 Yürüdü Hayder-i Kerrâr önünce

Altı bin altı yüz Urum erleri
 Altmış bin de Horasan'ın beyleri
 Hacı Bektaş Velî'nin neferleri
 Yürüttü bir cansız divar önünce

Söyünmez çırağı şemi yanımda
 Kırk bin derviş semâvatta dönmede
 Seri koltuğunda Kevser sunmada
 Şems-i Tebriz Molla Hünkâr önünce

Kahramanı kail Sâm-ı Nerimân
 Kibleden şimâlden gelen bunca can
 Serdar enbiyânın emrine ferman
 Şehidler gaziler Çar yâr önünce

Aradılar İran ile Turan'ı
 Çağırdılar Abdulkadir Geylân'ı
 Mısır ikliminde Şahı Sultan'ı
 Seyyid Ahmed gibi er var önünce

Müftüyle müderris ilim kânları
 Huda eksik eylemesin onları
 Zülfü baltacılar iç oğlanları
 Her birisi gedik umar önünce

Evliya meşâyih çağrışır Hak dost
 Âleme gulgule verdi tabl-ı kûs
 Serde altın üskûf sırtta kaplan post
 Kırk bin yeniçeri serdar önünce

Her dem şükr ü senâ idelim sana
 Medet senden kerem senden Rabbenâ
 Yirmi sekiz hafız İnnâ-fetahnâ
 Okur cân ü dilden her bâr önünce

Yiğitlerimiz vardır derya misali
 Her biri bu vaktin Rüstem ü Zali
 Tatar han sayar mı yedi kavali
 Baba emrov gibi ayyâr önünce

Piyade oldular bunca solaklar
 Yalvaralım Hakka geçsin dilekler
 Yerde evliyâlar gökte melekler
 Darb vururlar çarh-ı devvâr önünce

Çarkacı yazarlar yiğidin hâsın
 Mevlâ kabul itsün kulun duâsın
 Topçular çekmede top arabasın
 Bunca yol açıcı berdâr önünce

Kırk bin kemankeş zırhlar sökmede
 Gaziler ser kesip kanlar dökmede
 Cebeciler cephanesin çekmede
 Kuşandı silahın tekrar önünce

Evliyalar yüzün kibleye döndü
 Hakka niyaz idüp secdeye indi
 Karaca Ahmed Sultan arslana bindi
 Yılandan kamçısı bimâr önünce

Mansıb sâhibleri beğler paşalar
 Ata başı birlik bile aşalar
 Dalgalanup deryâ gibi coşalar
 Zırhlı zer külâhlı kullar önünce

İran ile Turan düştü merâka
 Nâmeler yazıldı Şam ile Şarka
 Bunca zaim bunca merdüm çırağa
 Bunca ehli haslar tımâr önünce

Bu gazânın medhin yazsın âlemler
 Âlimler ilmiyle döksün rakamlar
 Yürüsün altı bin Haşim alemler
 Çekilsin sancaklar tuğlar önünce

Âhû ider bu yerlerin harâbı
 Bir zaman yaslandık taş ü türabı
 Şehidlere sundu Kevser şarâbı
 Yürütti saki-i ebrar önünce

Ne Güzel Uymuş

Yürü var Hakk'a eyle bir amel
 Âşık sevdâ ne güzel uymuş
 Aşk oldu evvelâ dünyaya temel
 Hikmet-i Mevlâ ne güzel uymuş

Muhabbet nûrudur Hazret-i Sultan
 Ol nurdan oldu sûret-i insan
 Yedi zemin ile yedi âsûman
 Arş-ı muallâ ne güzel uymuş

Direksiz duruyor bu yedi çadır
 Bir mah doğuptur münevver aydır
 Mübârek gecemiz oluptur kadir
 Subhadek esmâ ne güzel uymuş

Bezm-i Elestten gelmişiz dine
 Evvelki ikrara durmuşuz yine
 Burç on ikidir ay ile güne
 Günbed-i hadrâ ne güzel uymuş

Rıdvân'a cennet kapısını açmak
 İdris'e güzel hülleler biçmek
 Münkire tamu mümine uçmak
 Firdevs-i âla ne güzel uymuş

Bu yolda Mansur geldi ikrâra
 Enel Hak söyledi çektiler dâra
 Âşık olanlar başladı zâra
 Bülbül-i şeydâ ne güzel uymuş

Âşık olanın cânadır kastı
 Habibullahtır yârânı dostu
 Nesimi gör nice yüzdürdü postu
 Kazâya rızâ ne güzel uymuş

Hûdâ emretti var oldu âlem
Verdi Cebrail kandile selâm
Arş kürsî dahi levhile kalem
Her türlü eşyâ ne güzel uymuş

Bil bu cihan fânidir fâni
Durmayup akar didemin kanı
Evrâdım oldu Seb'ülmesâni
Allemel-esmâ ne güzel uymuş

Şeytan görünce düştü inâde
Secdeyi kılmadı kaldı piyâde
Ateş ile toprak âb ile bâde
Âdem'e Havva ne güzel uymuş

Davud'a Zebur Hak ata etti
Okudu bir bir lütfünü bildi
Meryem Ana'dan Ruhullah oldu
İncil'e İsa ne güzel uymuş

Ol Kelimullah kıldı ikdâmı
Verildi Tevrat anıldı namı
Tûri Sinâ'da bin bir kelâmı
Söyleşir Musa ne güzel uymuş

Âhû'nun dostu fedadır canı
Bir pula versen almaz cihanı
Aşk kitabında bu dâsitani
Eyledi peydâ ne güzel uymuş

Dilim Kalem Kalbim Defter

Dilim kalem kalbim defter yazarım
Muhabbet bahrine dalaldan beri
Leyla'm deyip kan ağlayıp gezerim
Mecnun olup aşka uyaldan beri

Çıkınca miraca hazret-i sultan
Diledi ümmetin Huda'dan heman
Nûr ile gark oldu cümle bu cihan
Hak ana Resûlüm diyelden beri

Gel ey zahid atma kendini dâma
Kerâmet bizdedir şükür Huda'ma
Ve lekad Keremnâ beni âdeme
Saadet tacını giyelden beri

Mahlasım Âhû'dur ismim Ali'dir
 Sanma derûnumda dünya malıdır
 Şükür kalbim iman ile doludur
 Kendi noksanımı bilelden beri (Beysanoğlu, 1996: 131).

Horasan

Turnam size seyyah vermiş Murteza
 Nazlı nazlı söyler Horasan deyu
 Ehlibeyt'e canın eylemiş feda
 Nazlı nazlı söyler Horasan deyu

Biri rehber olmuş mürşide gider
 Sözünce semahın aşıkâr eder
 Muhammed Ali'nin erkânın güder
 Nazlı nazlı söyler Horasan deyu

Şah'ımın kuvveti her yüzde belli
 Cemalin gülşenin açılır gülü
 Erenler bülbülü tatlıdır dili
 Nazlı nazlı söyler Horasan deyu

Âhû Dede'm eder turnamdır Âhû
 Dünyanın evVelî ahiri bir hû
 Vird edinmiş turnam dilinde yâ hû
 Nazlı nazlı söyler Horasan deyu (Özmen, 1998b: 63).

Sonuç

Diyarbakır çok eski yüzyıllardan beri Alevi-Bektaşî inancının yaşandığı yörelerden biri olagelmıştır. Şehrin merkeze ve çeşitli ilçelerine bağlı Türkmen Alevi köylerinde yetişen âşıklar haricinde doğrudan merkezde doğup yetişen Bektaşî âşıkları da olmuştur. Bu âşıklardan olan Âhû Baba, yaşadığı dönemde Diyarbakır'dan Osmanlı sarayına kadar nam salmayı başarmıştır. Âhû Baba, gerek sesi ve sazıyla gerekse musiki ve şiir üstatlığıyla yaşadığı dönemde Diyarbakır'da sayılı musikişinaslar ve âşıklar arasında yer almıştır. Öte yandan şiirlerindeki tasavvufî birikimi, bize o dönemde Diyarbakır'daki Alevi-Bektaşî tarikat yaşantısının varlığı hususunda ipuçları vermiştir.

Öte yandan bu makale, daha önce birçok bilimsel yazıda dile getirilen, Diyarbakır'daki Alevi-Bektaşî inancının çok eski yıllardan beri var olduğu tezini XVII. yüzyılda Diyarbakır'da yetişmiş bir Alevi-Bektaşî âşığı olan Âhû Baba hakkındaki tespitlerle daha da somut bir zemine oturtmaktadır.

Sonnotlar

- ¹ Diyarbakır Türkmen Alevileri ile ilgili bugüne kadar din sosyolojisi ve ilahiyat formasyonu çerçevesinde yapılan akademik araştırmalar için bkz. (Taşğın, 2004), (Taşğın, 2006a), (Taşğın, 2006b), (Taşğın, 2007a), (Taşğın, 2007b), (Taşğın, 2009).
- ² Bu yüksek lisans tezi “Diyarbakırlı Bir Saz Şairi Âşık Mah Turna” adıyla yayımlanmıştır (Akin, 2009).
- ³ Diyarbakır ve çevresinde yetişen âşıklarla ilgili çalışmalar için bkz. (Akin, 2010a), (Akin, 2010b), (Akin, 2010c), (Akin, 2010d), (Akin, 2010e).
- ⁴ Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Bölümü, manzum eserler nu: 757 ve İstanbul Ün. Kütüphanesi nu: 273'te kayıtlı şiirleri tespit edilmiştir.
- ⁵ Bu köşk geniş arazisi ile şimdi Dicle Üniversitesi kampusu içerisindeydir.
- ⁶ Bugünkü Türkçesi: “Zevk ve İrfan Ehlinin Hallerinin Tercümanı Olan Osmanlı Devleti Şairlerinden”.
- ⁷ Ali Emîri, Hammer'in burada “ceylan”ı kastettiğini ifade etmiştir.
- ⁸ Elimizdeki yazmaların bazılarında bu satır “Bir kâtre meniden halk olup geldim” şeklinde geçmektedir.
- ⁹ <http://www.vik2.com/bilgi/bektasi-sairi/> - <http://www.vik2.com/bilgi/ahu/>
- ¹⁰ Burada yer alan şiirler, Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Bölümü, manzum eserler nu: 757 ve 461 ile İstanbul Ün. Kütüphanesi nu: 273'teki cönklerden tespit edilerek çevrilmiştir. Bunlardan 757 no'lu cönte yer alan şiirlerin orijinali makalenin sonunda ekler bölümünde verilmiştir.
- ¹¹ Bu dize bazı yazmalarda “Nâr ü bad ü ab ü hâkten halk oldum” şeklinde geçmektedir.
- ¹² Elimizdeki yazmalarda bulunmayan bu dörtlük için bkz. (Ergun, 1955: 32).
- ¹³ Bu dize bazı nüshalarda “Dünyadan el çektim erkândır işim” şeklinde geçmektedir. bkz: (Ergun, 1955: 32).
- ¹⁴ Elimizdeki yazmalarda bulunmayan bu dörtlük için bkz. (Ergun, 1955: 34).

Kaynakça

- AKIN, Bülent (2009), Diyarbakırlı Bir Saz Şairi Âşık Mah Turna, Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları (İnceleme Araştırma Tarih Dizisi), Ankara.
- (2010a), Dost Meryem Hayatı, Sanatı ve Şiirleri, Horasan Yayınları, İstanbul.
- (2010b), “Diyarbakırlı Âşık Niyazi'nin Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler”, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, ss. 83-99, Alanya.
- (2010c), “Diyarbakır ve Yöresi Türkmen Alevilerinde Âşıklık Geleneği”, Ege Üniversitesi II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi, 19-25 Nisan, Çeşme/İzmir.
- (2010d), “Diyarbakır Yöresi Türkmen Alevî Halk Şairlerinin Şiirlerinde Hacı Bektaş-ı Velî”, Uluslararası Hacı Bektaş Velî Sempozyumu, 07-09 Mayıs, Çorum.
- (2010e), “Diyarbakır'da Dede Garkınlı Halk Şairleri”, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Alevî Yerleşimi: Dede Garkın II Sempozyumu, 25-27 Mayıs, Şanlıurfa.
- Ali Emîri (1910), Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid, İstanbul.

BEYSANOĞLU, Şevket (1996), Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, Birinci Cilt, San Matbaası, Ankara.

ELÇİN, Şükrü (1997), Halk Edebiyatı Araştırmaları, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1955), Bektaşî Edebiyatı Antolojisi (On Yedinci Asırdan Beri Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri), II. Baskı, Maarif Kitaphanesi, İstanbul.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (1991), Alevi-Bektaşî Edebiyatı, DER Yayınları, İstanbul.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1955), Tekke Şiiri Antolojisi, Buluş Kitabevi, Ankara.

ÖZMEN, İsmail (1998), Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, 3. Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TAŞĞIN, Ahmet (2004), "Yeni Ocağın Piri Kim? Diyarbakır Türkmen-Alevilerinde Alevî Kurumlarının İşlevi", Alevilik, Hazırlayanlar İsmail Engin / Havva Engin, ss. 339-356, Kitapyaynevi, İstanbul.

----- (2006a), "Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde İrşat ve Kuşanma Töreni", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Güz Sayı 39, ss. 51-61, Ankara.

----- (2006b), Türkmen Aleviler, Ataç Yayınları, Ankara.

----- (2007a), "Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Görgü Cemi", Gap Bölgesinde Alevî Bektaşî Yerleşmeleri ve Şanlıurfa Kültür Mozaığında Kısa Sempozyumu (25-27. Mayıs 2007, Şanlıurfa), ss. 155-168, Cem Vakfı-Kısa Yayınları, İstanbul.

----- (2007b), "Güneydoğu Anadolu Alevileri", II. Uluslar arası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni (17-19. Ekim 2007, Ankara), Editörler: Dr. Filiz Kılıç – Tuncay Bülbül, Cilt 3, ss. 1201-1210, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Merkezi, Ankara.

----- (2009), "Safevi – Osmanlı Savaşı'ndan İtibaren Dini Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Garkın Örneği", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, 2009 / 49, ss. 209-223.

Ekler (Örnek Orijinal Metinler: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Böl. manzum eserler nu: 757).

AEMNZ757-0003/1

آلهد

و بر دلم قراری اجماعنه آلهم
بو محبتی اول سیرانده آلهم

اقرار و بر دم دو تخم الست بر صندنه
باشقه سیرانه کوردم جسم زارنده

کنیمجه سبه انا حنده بولدم
بو عار و غیرتی جلایانه آلهم

بر قطره مینده خلق اولوب کلام
مدق تمام اولدی دنیا به کلام

در و بود - دلی دوغتر ایتریم امداد
در سس مکتب عرفاننده آلهم

بلدیکیم اوفوتدم ایلم قریاد
نذارینه تعلیم اسیدی بر استاد

ایملله بر لکم طلدی تشدی
لعل د کوه رطانی مرجاننده آلهم

بو که کلام عقلنده آمله ووشی
خزیننه حقه الم ایترندی

اهل عتقده فقط رینه وایاماز
بوده یکنای عممانده آلهم

بو بر کیزی سرور لاکس وایاماز
دلکه کوه فرسده بر با قویه ناز

کر حطله عسانه بزده برده د -
حقیقتی شاه مرداننده آلهم

محبت کور و غزینلم بزده د -
اسرا محبت کیزی بزده د -

هستم بر هوعنده آقندم باشم
اول یسین یا بر اعنی سلیماننده آلهم

کور که بو عالمه عشق و تلاشم
بیر لره لهدیه ایلم باشم

کیر کول کل شهرینه کورنیه کار لهد -
یا لکسه وقت ره هماننده آلهم

عالم باشنده باشم بر سیر انظار لهد -
بو بر کیزی لوسرد - قودرة اللهد -

۲

هکسه بوسری بیا نه اتخرم
به بوضیجی برهانه الدم

حقیقت سوزمه جمله قاتخرم
بیانیه برده آتی صا تخرم

در مانه کبزلیدر در دانه
بو علم کلمتی لقمانه الدم

جالیه بوکر واپه به چه صیرانه
رهک صا ویر عقه یاره سه

قلیده سلطک اثری بوقدر
لذتی آیت قرآنه الدم

کر چه خطا اید عسایم حوضر
انجیل زبور تورات دورق کتاب هفدر

معرف بولنده نزلرد و کولدی
طریقت رهق ار کانه الدم

شریعت سخا غنی کلدی و لمیلدی
خبر کلمت اولدی کلینک کلیددی

اقتدم کوزمده قانلو باشی
اجازت ویرلدی میدانه الدم

حقیقت بولنده با صواشی
پیرلمیدانه قوبرم باشی

منت اولوب عقلنی سوزدی نوره
حقیقت کلمتیه کردانده الدم

موسا به تجلی کورندی صوره
انا الحق سزیند ایردی منصوره

درگاه خدایه اوغزادی یولم
بیانیه صانور دکانه الدم

کل دوشونم عقلم صیغز بوعلم
قدرق قرینه سنک مضاهی دایم

موصیه اولایه بولور بونزه بخاقی
هعه بودر حقرق سلفانده الدم

موصک الله بودر براتی
مراجده ایندیردی صوم و صلاق

منت اولوب نرایه دوشونم درنده
صا جرابی حیم کرمانده الدم

آه ویر او تاندم کندی سونیده
قانلو باشرد و کراوله کم کوزمده

و ساء آلهو
1384

اوليا راستى افرا اولنج
بر شاعت استى افلا اولنج

بادشاهم عالم بىدى غزاه
صدا عظم قوشاندى غيرن قيايمه

حيلم هاقم اولدو فنى بيلنج
ميبلك صبحاي انصا اولنج

هيون غزاه فرمايه استى ظننج
عالمدها غزايو نصر امه ا

حال غايده خبر و بر
بور ودى احمد نمان اولنج

ايند بلم ودى كور بند
بوخيه اولبار بوخيه ايند

قيلنج قيزه سه صونديلر الى
بور ودى هيد لر آ اولنج

ايند اولبار وديلر الى
تكرنك اسلامى حضرت على

آتمه بلك ده خور صاند نظرى
بور ودى بر جاشرد بو اولنج

آتمى بلك آلى بو ز روم لرى
حاجن بگناسه ولى نك لقر لرى

فرق بلك در و سبه ساد انزه و محمد
شمس نيز ملا لفظ اولنج

سو بوغز حير اغنى شمع يا شمع
سرى قول طوقنده كور صومعه

قلده و سه سالده كله بوخيه حابه
شهيد لر غايلر حابه اولنج

فهر ماه قائل سام نرحامه
سردا اينجا نك امرينه فوامه

چاغير ديلر عبد القادر ليلالى
سيد احمد كى ار وار اولنج

آر اولر ايراه امله قورانى
مصر اقلعيده سه سلفانى

هذا السيك الميمونه انلرى
لهر برى بر كد بلك اوما اولنج

صفتى مدرس علم كانلرى
زولوفانى بالظهير ايج اوغلا نلرى

اوليا شيخ چاغير همه دوست عالمه غلغله ويردي طبل اوس
سرده التونه اولغون صيرته قابلايه بوست قوه بيك يكي چيري سرد اولگي

هر دم شکر و ثنا ايدلم سکا
يکير من سکر حافظ انا فتحنا
مهد سنده گرم سنده رينا
ادقور جا نه دولده هر بار اولگي

يکيدلرمز وار در يا مائل
تانا خانه صابا من يدي قوالی
هر يري بووقلک ستم وزالی
بابا عمردکی عيار اولگي

ياده اولدور بويجه صولاقلر
برده اوليا لر کولکه ملطکر
يالواره لم هفکيوه ولطکر
صنوب اورور لر هيف دور اولگي

حايه من بازار لکيدک خاصيه
طويچيدر حکمه طوي عربييه
مولاقبول استونه قولک دعاسيه
بويجه بول آچي من بر دار اولگي

قوه بيلا کمانسه زير بختلر سولکه
هيه جبار جخانه سيه حکمه
غار بيلر سگون فانلر دولکه
قوشا ندي سلاحيه تدار اولگي

اوليا لر بوزنه قيلمه دوندي
قوه هدا حمد سلطان اسلامه بندي
هفقه بنا ايدون سجه پيا سدي
بيلا ننه قانچيسي سجا اولگي

مصعب صاحبدر نظر يالار
والغاللوب وريالهي جسته لر
آطه باشي برابر بيلم آشه لر
زير بختاي زر کوللاهلي قولدر اولگي

ابراه ايله قولونه دوستي مرافه
بويجه زعيم بويجه مردم حيرافه
نامه لر يازيلدري شام ايله شرفه
بويجه اهل خاصي سجا اولگي

بويجه انک مهديه يازونه عالمه
بوروسونه التي بيک هاشم عالمه
عالمه علم ايلم دولکه نه فخر
هکلمه نه کهنه قهار طوي غار اولگي

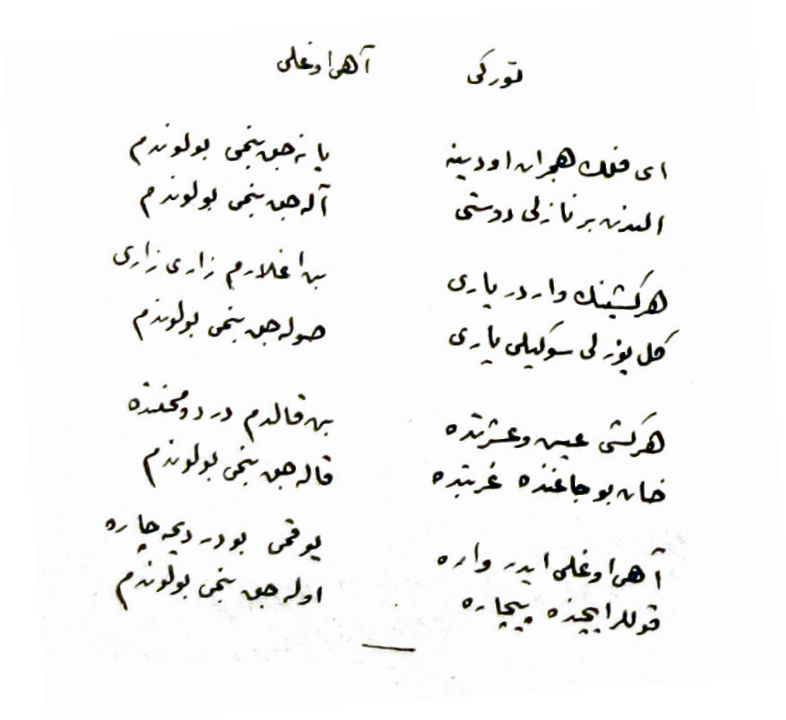
آهوايد بوبرلك هراني
 شهيد لره صوغده كوئرشراي
 بر زمانه با صلواته طاشي ترائي
 يوروندي ساقی ابراه اوگني

دسانه آلهو

عاشقه سورانده لوزل اوچمه	لوري وار حقه ايله برعمل
حكمت مولانه لوزل اوچمه	عشق اولدي اولادينا به تحمل
اول نونه ديه اولدي صورتانسه	محبت نونه يزد حهضوق طمانه
عرسه مقلانه كوزل اوچمه	بيدي نه ميه ايله بيدي آسمانه
بر ماه طوغويده منور ايد	ديركيز دور ويد بويدي چاره
صبحه دل اسمانه كوزل اوچمه	مبارك كچه فرا اولوبه قدر
اوللي افزاره دوروشرينه	بزم السنه كلعنه دينه
كند خضرانه كوزل اوچمه	برج او نه ايكي اي ايله كونه
ادربه كوزل حله لر يجهك	رضوانه جنت قيو سيه آهيمه
فردوس اعلانه كوزل اوچمه	منده طامو مؤمنه اوچمه
انا المر سولدي هيلد بله واره	بو يوله منصوره كلدي افزاره
لبيله شيدانه كوزل اوچمه	عاشقه اولاندا باشلدي زاره
صيب ايله اولو ياراني دوستي	عاشقه اولانداك جانده قهصدي
قضايه رضانه كوزل اوچمه	نسيجي كونه بيم بوز دور دي دوستي
د بروي هيله ايل قديم سلام	خدا اولدي وار اولدي عالم
لهرد لو اسبانه كوزل اوچمه	عرسه وكوشه دهن لوح ايله قالم

دورماز آقار دبدنه لولك قانی	بیل بو حیا فانی
علم آلاسا نه کوزل اوغجه	وردم اولدی سبع المنانی
سجده بی قلمدی قالدی پیاده	شطاب کورنجی دوستی عماره
آدمه هوا نه کوزل اوغجه	آنته ایله صویرانه آب ایله باره
او قودی بربر لطفی بلدی	داوره زبور صو عطا قلدی
انجیله عیسا نه کوزل اوغجه	مریم آنا و نه روح اهل اولدی
ویرلری توران اکلندی نامی	اول کلیم اهل قلدی اقدامی
سویلیشیر موسا نه کوزل اوغجه	طوره سفاره بیلک برکلاس
بربوله ویرسه لر الماز حیا	آهونک دوسته فدا حیا
ایلدی بیدنه کوزل اوغجه	عقله کنا بنده بوداستانی

AEMNZ757-0005/2-1

AEMNZ757-0005/2-2